

ALBERT BUURSMAN

FOTO'S: ELMER SPAARGAREN

'Inundatie'

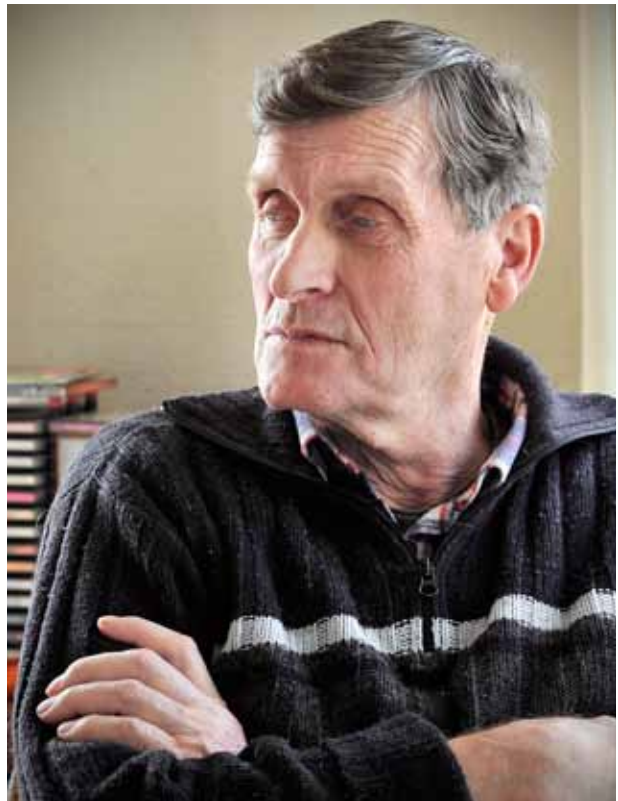
– molen en gemaal als inzet bij oorlogsvoering, 1944-1945

Het is september 1944. De Tweede Wereldoorlog is inmiddels in een nieuwe fase gekomen na de geallieerde landing op de stranden van Frans Normandië, juni 1944. Op 5 september volgde 'Dolle Dinsdag'. De geallieerden waren al zover opgerukt, dat men overal in Nederland wilde afrekenen met landverraders. Niet lang daarna, nog diezelfde maand, volgden de grootscheepse luchtlandingen bij Eindhoven, Nijmegen en Arnhem. In het nog bezette deel van Nederland troffen de Duitsers tegenmaatregelen. Ze hielden rekening met het oprukken van de Canadezen naar het noorden. Om die opmars te stuiten, werd onder meer een groot deel van Noord- en Oost-Groningen onder water gezet, 'geïundeerd', in totaal meer dan 4000 hectare aan weerszijden van het Eemskanaal. De bezetters konden zich dan terugtrekken op de havenstad Delfzijl en zo nodig over de Eems ontsnappen naar Borkum en – vooral – naar de grote havenstad Emden.

Molen en gemaal

De inundatie had grote gevolgen. Het gesprek hierover gaat met Wopko Dijkema en Jaap Schuurman. Dijkema woonde destijds als zesjarig jongetje met zijn ouders en broers en zusters op de boerderij 'De grote plaats' in Hoeksmeer, vlakbij Garrelsweer; als kind maakte hij dit alles mee. Schuurman was vanaf 1995 molenaar op de poldermolen 'Meervogel' bij Hoeksmeer (en nu op de dichtbij gelegen 'Kloostermolen'). Hij is bovendien lid van de 'Historische Vereniging Garrelsweer'. In beide hoedanigheden heeft hij zich onder meer bezig gehouden met de geschiedenis van de inundatie in de omgeving.

De poldermolen 'Meervogel' en het ernaast gelegen elektrische gemaal hoorden bij de Noordelijke Hoeksmeerster polder. Oorspronkelijk maakte deze deel uit van de grotere Hoeksmeerster polder. Door de aanleg van het Eemskanaal, omstreeks 1880, werd die polder doorsneden door deze waterweg en vervolgens opgedeeld in een noordelijke en een zuidelijke polder.

Bij de inundatie van het gebied rond Garrelsweer speelden de 'Meervogel' en het naastgelegen elektrisch gemaal een belangrijke rol.

Dijkema: "Na het doorsteken van de dijken stond hier vrijwel meteen water op de dijk [bedoeld wordt de weg, A.B.]." Schuurman vult aan: "De Duitsers wilden met het water vooral de Rijksweg [van Groningen naar Delfzijl, A.B.] blokkeren, maar dat lukte hier niet goed, omdat die weg hoger ligt. Bij Ten Post en Winneweer, waar hij lager ligt, lukte dat wel. Bij Hoeksmeer stond op sommige plekken in de polder het water wel drie meter hoog. De molen stond droog. Dat wilde zeggen, hij lag boven het water, maar kon dat niet meer afmalen." Dijkema vult aan: "De Oude Wijmers stond ook vol. Het water kwam je tegemoet en de motor kon dus niet malen, tegen de stroom in." Schuurman vervolgt: "Maar de Hoeksmeerster polder liep niet snel genoeg vol. De Duitsers wilden daarom een handje helpen. Men pompte ook met het gemaal normaal af naar de Oude Wijmers. In dat gemaal zat een keerklep (de 'wachteur'), zoals bij ieder gemaal en iedere molen. Zo'n klep moet voorkomen dat het water terugstroomt. De Duitsers wilden de overstroming een handje helpen door die klep open te zetten. Ze zeiden tegen molenaar Jan Smid: "Je moet malen!" (om de klep open te kunnen krijgen). Smid vroeg uitstel, want bij verdere overstroming zou zijn huis het eerst aan de beurt zijn." Dijkema valt hem bij: "Ja, het stond later tot boven de vensterbanken." Schuurman vervolgt: "Smid kreeg twee dagen tijd om zijn spullen in veiligheid te brengen en op te ruimen. Hij heeft toen het waterschapsbestuur gebeld en in overleg de elektromotor van het gemaal weggehaald." Dijkema: "Daardoor konden de Duitsers niet meer de klep open maken om zo meer water in de polder te laten stromen. De motor is bij een boer tegenover de molen onder het stro verstoppt." Schuurman: "De Duitsers konden daarna de keerklep niet meer open krijgen vanwege de druk van het hoge water door de overstroming. Ze hebben toen paarden gehaald bij Coolman, die er tegenover woonde, om de klep open te trekken." Dijkema: "Ja, ze dachten: "Met paarden trekken we die klep wel even open," maar dat lukte niet. Dat was voor hun wel even een domper." Schuurman vertelt glimlachend: "Tja, toen zeiden de Duitsers: "Onze paarden zijn sterker dan die van jullie." Ze hadden niet door hoe sterk de kracht van het water was. Ze konden ook niet meer bij de molenklep komen, want de 'Meervogel' stond midden in het water."

Dijkema: "Daarna zijn ze ook nog eens een tankgracht gaan graven, bij de molen, dwars door de weg naar Garrelsweer." Schuurman: "Ja, dat was een gat in de weg over een lengte van zo'n 10 tot 20 meter."

Dijkema:

"En later is dat weer onder water gezet." Schuurman legt uit: "De Duitsers hebben daartoe op een zondag-

morgen het kerkvolk opgewacht. Vervolgens hebben ze toen alle mannen apart gezet. Zij moesten toen een polderdijk doorgraven." Dijkema: "Dat was bij de steenfabriek Enzelens, aan het Damsterdiep." Schuurman: "De inundatie had voor de Duitsers ook ongewenste gevolgen. Ze kregen bijvoorbeeld problemen met hun loopgraven bij Nansum en Uitwierde."

Op boerderij 'De grote plaats'

De overstromingen hadden grote gevolgen voor mens en dier. Dijkema vraagt zich af, of de Duitsers evacués toelieten. Schuurman: "Dat ging in opdracht van de burgemeester. Mensen moesten zelf beddengoed meenemen. Met de inundatie moest ook al het vee weg. Tijdens de bezetting werd het vee per eigenaar bijgehouden met 'veeboekjes'. Vanwege de evacuatie klopten die niet meer en zo kon ermee gesjoemeld worden. Dat betekende dat er wel eens vee verdween om illegaal te worden geslacht, voor onderduikers en zo." Dijkema: "Wij hebben toen een noodslachting gehad. Ik weet nog wel, toen kwamen er allemaal mensen van het dorp, met emmertjes om vlees te halen. Onze boerderij lag op een zandrug die hoger was dan de omgeving en bleef daarom boven het water. Wij konden hier blijven, de koeien en paarden ook en dat gold ook het graan in de schuur." Aanvankelijk ging het vervoer van en naar boerderij 'De grote plaats' met een roeiboortje, dat afkomstig was van het Schildmeer bij Steendam. Deze blauwgeverfde bootjes werden normaliter verhuurd om te roeien op het meer. Dijkema: "We hebben in de oorlog een bootje opgehaald met een wagen. Je moest wel opletten of de dollen, waarin de roeiriemen moesten, goed waren. Er waren roeispanten bij. We verloren er wel eens één en maakten dan zelf weer een nieuwe. We gingen met het bootje naar de straat [dat wil zeggen de weg naar Garrelsweer, bij de 'Meervogel', A.B.]. Van de boerderij naar de molen moesten we dwarsover roeien. Dat was vaak moeilijk, tegen de wind in..."

Met dat bootje beleefden de Dijkema's nog een angstig avontuur: "Ik weet nog dat we op een morgen in het bootje zaten, met zware mist. Toen zijn we verdwaald. Op een gegeven moment kwamen we tabakspanten tegen [omdat er geen uitheemse tabak meer was, kweekten mensen zelf, A.B.]. Toen wisten we waar we waren en konden we weer rechtstreeks richting molen varen." Dijkema vervolgt: "Later werd achter het huis een 'paadje' gemaakt met stropakken. Bij de laagten [waar het water dus hoger stond, A.B.] werden vlonders gemaakt met planken tussen palen. Op die manier konden we toen de weg bij de molen bereiken. Toen waren we bevrijd van het bootje." Schuurman: "En later werden ook stropakken om de huizen gelegd om de golven te breken." Dijkema: "Nog later konden we met de fiets naar school in Garrelsweer, via de Hoeks-

meersterweg. Ik zat bij vader achterop. We gingen met de fiets tot aan een bocht in de weg, vlakbij de molen. 's Winters gingen anderen op schaatsen, wij liepen dan over het ijs. Maar er zakte wel eens iemand door, dan moest diegene met touwen er uit worden getrokken." Schuurman: "In 1944-1945 was er een dikke winter. De Duitsers hadden de weg geblokkeerd met bomen, maar daarvan werden toen steeds meer weggehaald, omdat mensen brandhout nodig hadden."

De bevrijding

Toen volgde de bevrijding. Dijkema: "Ik weet nog wel dat er een Canadees via de vlonders en de stropakken bij ons kwam. Het waterschap en de Canadezen hadden ook vrij snel contact om het droogmaken van de polders te regelen. Smid, die was geëvacueerd, keerde ook weer terug." Schuurman: "Ja, de molen was dus droog gebleven; het water kwam tot aan de voet. Die kon snel weer draaien. De behuizing van het gemaal stond wel onder water, maar zodra het mogelijk was, werd de motor daarin teruggeplaatst." Dijkema vraagt zich af: "Hoe zullen ze dat gedaan hebben? Ik denk met een takel en een slee." Schuurman: "Pas einde mei, begin juni gingen de molens weer draaien. Eerder was door afstroom het peil al teruggebracht. Toen is ook de motor van het

gemaal weer teruggeplaatst." Dijkema: "En zo konden beiden er weer water uitmalen." Schuurman: "Bij Appingedam had je nog de Olinger molen. Die bemaalde hetzelfde gebied. De poldergrenzen waren tijdens de inundatie onzichtbaar. Toen het water uiteindelijk weer binnen de eigen dijken kwam, moest iedere polder weer afzonderlijk worden bemaald." Schuurman concludeert: "Uiteindelijk hebben de Duitsers weinig voordeel van de inundatie gehad. Die betekende slechts weinig of geen oponthoud voor de Canadezen, die door een omtrekkende beweging via het Hogeland richting Delfzijl konden gaan. De overstromingen hadden tot gevolg dat hier geen oorlogsschade was, maar de andere schade was wel groot: er was natuurlijk waterschade en de bomen en struiken waren doodgegaan." Dijkema: "Het was allemaal een rommelpot. Van het land is dat bevrijdingsjaar weinig aan oogst afgekomen."